

УДК [101.9]

О. Е. Никитченко

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії
Національного університету «Одеська юридична академія»**АКСЕЛERAЦІЯ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС
У СУЧАСНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ (ТРАНСГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР)**

Акселерація (від лат. *aceleratio* – прискорення) – за сучасними науковими (і не тільки) поглядами всебічний процес, що пронизує всі сфери існування та відтворення людини та суспільства. Частіше за все він характеризує наявність прискорення: у біології – індивідуального розвитку організмів на певній стадії; у медицині, та психології – темпів індивідуального росту та розвитку дітей і підлітків порівняно з попередніми генераціями (прискорення вікового розвитку шляхом зрушення морфогенезу на більш ранні стадії онтогенезу тощо); у демографії зростання загальної кількості населення земної кулі; у техніці – революційного зсуву новітніх можливостей освоєння світу та їх розповсюдження в ньому; в історії – перебігу подій та явищ соціуму й таке інше.

Цей перелік зрозуміло не є таким, що вичерпано. Він лише демонструє значущість цієї соціальної тенденції для філософської рефлексії. У самих цих сферах, що вище окреслені, є вже багато наукових праць, у яких досліджуються явища, що названі, їх можливі причини та наслідки.

З найбільш відомих учених, які займаються проблематикою акселерації в сучасній науці з точки зору пов'язаних із цим явищем констант та змін, які відбуваються в суспільстві, можна згадати, М. Епштейна, Р. Курцвейла та А. Назаретяна. Безумовно, завдяки всеосяжності акселерації в них є попередники в судженнях щодо прискорення темпів технологічного розвитку сучасного життя (здаємо принаймні Ф. Тоффлера, Б. Поршнева, С. Капіцу, та всіх видатних прихильників трансгуманізму), що ми продемонструємо далі, але в працях трійці, що приведені першою, їх аналіз проявів акселерації та її можливих наслідків у майбутньому заслуговує на нашу особливу увагу, оскільки торкається безпосередньо сфери нашого дослідження – сучасного релігійного життя. Незважаючи на цілковиту актуальність проблеми, що розглядається, наукових праць (на рівні статей та монографій, які було б присвячено саме цим питанням – конвергентним) у сучасній філософії ще не має.

У попередніх статтях, присвячених цій темі, ми вже розглянули деякі аспекти сучасного соціального прискорення (в останній медико-психологічний та демографічний) [1, с. 26–30]. У цій публікації більше зосередимося на трансгуманістичному розумінні цього явища.

Сам термін «трансгуманізм» було запропоновано засновником ЮНЕСКО Дж. Хакслі в 1957 році як такий, що відповідає одвіку притаманному людині «бажанню отримати безмежну владу над світом і життям». Його зміст – це раціональний, заснований на усвідомленні досягнень та перспектив науки світогляд, який визнає можливість та бажаність фундаментальних змін у стані людини за допомогою передових технологій із метою ліквідації страждань, старіння, смерті та значного поліпшення фізичних розумових та психологічних можливостей людини [2].

Зазначений автор (з дуже маленької кількості праць українською мовою порівняно з російським трансгуманістичним рухом, не кажучи вже з англійськими засобами масової інформації та науковими працями, присвяченими трансгуманізму) викладає найбільш поширені відомості про цей світогляд [2], зокрема саме його історію (від Д. Холдейна, Р. Етінгера, Ф. Есфандіарі (Fm – 2030) до заснування в 1992 році Інституту Екстропії М. Море і

Т. Морроу. «Поняття екстропія» характеризує зростання та життєдіяльність системи. До основних ідей екстропіанства належать сім основних принципів: нескінченний прогрес, самоперетворення, практичний оптимізм, розумна технологія, відкрите суспільство, самонаправлення та раціональне мислення [2].

У 1998 році була заснована Всесвітня трансгуманістична асоціація, а в кінці 2003 року – Російський трансгуманістичний рух. Уже на початку формування трансгуманізму повстало питання, чи не є він новою релігією. Не дивлячись на заперечення релігійної спрямованості свого руху багатьма прихильниками, це питання є досі дискусійним (в Інтернеті з'явився сайт, що збирає матеріали з приводу всіх аспектів трансгуманізму й релігії та розглядає перспективи від різноманіття релігійних традицій, феміністського, постколоніального аналізу, філософської критики постгуманістичного дискурсу [3].

З боку релігійних деномінацій можна зустріти критику майже всіх аспектів цього вчення. Найбільшу критику викликає бажання створити спочатку транслюдину, а потім постлюдину, використовуючи для цього новітні технології: клонування, кріоніку, генну інженерію та нанотехнології.

Український дослідник трансгуманізму І.Г. Батраченко виокремлює п'ять варіантів бачення ідеї постлюдини, які передбачають якісний стрибок у особистісному розвитку людини: 1) без принципової зміни її біологічної природи та технічної оснащеності (протонадлюдину); 2) у зміні технічної оснащеності людини, без принципових змін особистості та її біологічної основи (людинокіборг, постлюдина); 3) у біологічній еволюції людини поза принциповими змінами технічної оснащеності та особистого розвитку (надлюдина, люден); 4) поєднання макроеволюційного переходу до нового більш досконалого біологічного виду та якісно нового рівня технічної оснащеності поза принциповими змінами особистого розвитку (постнадлюдина); 5) поєднання біологічного, технічного й особистісного подальшого розвитку людини (мегапостнадлюдина) [4].

Тут треба додати ще одне зауваження щодо акселерації. На наш погляд, з одного боку, вона дійсно відбувається настільки стрімко, що може вивести людство на такий рівень прогресу, що сучасні його проблеми воно зможе вирішити, а з іншого – з такою швидкістю, а може ще й стрімкіше, людство може дістатись рівня за межами виживання.

Однак А.В. Півненко зауважує: «Десять мільярдів років неквапливої еволюції Всесвіту, мільйони років більш-менш спокійної соціальної еволюції і очікування чогось надзвичайного в найближчі два-три десятиріччя – чи не варте це нашої людської уваги, фундаментальних наукових досліджень?! Мова йде про невідворотну, аксіоматичну закономірність реальності інерційного Всесвіту». У цій гучній промові йдеться про так звану сингулярність – момент у майбутньому, коли розвиток буде настільки стрімким, що графік прогресу стане вертикальним. Зазначена концепція як технічна «сингулярність» уперше була запропонована В. Вінджем [5].

Відомий трансгуманіст Е. Курцвейл назвав навіть точну дату – 2045 рік, але А.П. Назаретян (автор монографії, присвяченої цій проблематиці) вважає це дуже умовною

датою. Однак він вказує, що «серія незалежних розрахунків (Г. Снукс, О.Д. Панов) свідчить, що десь близько середини ХХІ ст. справді має відбутися грандіозний фазовий перехід, за глобальними і, можливо, універсальними (метagalактичним) значенням порівнянний із виникненням життя» [6].

У рамках нашого дослідження було цікаво дізнатися думки останнього щодо впливу релігії на цей акселераційний процес. Відповідь його була дуже категоричною, однак обґрунтованою. Наводимо її, розуміючи, що з приводу цієї проблеми можуть бути й інші аргументовані вислови: «Збереження планетарної цивілізації в ХХІ ст. вирішальним чином залежить від того, чи зможе розум подолати інерцію релігійно-ідеалістичного мислення, яке неодмінно поділяє людей на своїх і чужих («Хто не зі мною, той проте мене»). Донедавна релігії, ідеології та війни залишилися життєво необхідними елементами соціальної свідомості й буття. Вони впорядковували внутрішньовидову агресію, не давали їй набирати хаотичних форм («Війна всіх проти всіх»). Але, коли перед цивілізацією постало завдання усунути насильство з соціального та політичного життя, попередні механізми культури виявилися контрпродуктивними. У синергетиці це називається правилом відстроченої дисфункції: негетеропійні механізми, які забезпечували життєдіяльність на одній стадії системної еволюції, стають саморуйнівними на іншій. Розум, що мислить себе як російський, український, французький, китайський, єврейський, християнський, мусульманський, африканський, європейський і т.д., не здатний стати планетарним, і тим більш – космічним. І за законом техно-гуманітарного балансу розум, який не зумів стати космічним, у поєднанні з нанотехнологією, квантовими комп'ютерами та іншими проривами в прискореному технологічному розвитку, приречений на самознищення» [7].

У «Короткій історії інтелектуальної дискусії з приводу акселераційної зміни. Прискорення універсальної фази фізико-обчислювальної зміни» Дж. Смарт, розглядаючи витоки самої ідеї «акселерації» в розвії суспільства, звертає увагу на її значно більш пізнішу появу в історії в порівнянні з ідеями «упадку», «занепаду», «застою» або «стагнації», або «циклічної флуктуації», хоча технічний прогрес не спинявся навіть у середньовіччі, оскільки йому властива автономність від соціальних коливань [8].

Посилаючись на «ідею прогреса» Дж. Д. Бері (1921 рік). Дж. Смарт вказує, що ця ідея зайняла своє місце в соціальному дискурсі лише за часів Ренесансу (XIV – XVII ст.) насамперед унаслідок розвитку книгодрукарства. Поширюється й ідея «неприборканої сили прогресу». Аргументи нового стилю мислення втілюються в синтетичних працях Ж. Бодена, та Ф. Бекона.

Така ідея проникла в суспільну свідомість протягом усієї доби Просвітництва. Серед багатьох видатних представників цього напрямку мислення Дж. Смарт виокремлює трансцендентальність В. Годвіна як, можливо, найпершого філософа-трансгуманіста, який передбачив, що подальший розвиток знань та поширення інформації повинні привести до неминучого панування розуму над матерією, а отже, загалом до звуження важливості держави в ставленні до індивідуального, а в кінцевому підсумку – до розширення людського життя «за межі, які ми можемо взагалі собі уявити» («Дослідження про соціальну справедливість» (1793 рік)) [8].

У ХІХ ст. О. Конт формулює «Закон прогресу». К. Маркс та Г. Спенсер створюють свої теорії прогресу людства, яке рухається заради досягнення соціально бажаних цілей.

Особливо важливий внесок у розумінні мети прогресу належить, на думку Дж. Смарт, російському філософу М.Ф. Федорову, який стверджував, що найвища спільна

мета людства та радикальний спосіб знизити рівень насильства в людській культурі повинні бути досягнуті через наукові дослідження радикального продовження життя, відкриття засобів і фізичного «воскресіння померлих».

«Закон прискорення» сформулював у 1904 році Г. Адамс, проте спочатку як закон механіки. Потім він пристосував «правило фази» до історії, при цьому вже в 1909 році передбачив, що «асимптота» (сингулярна зміна фази) може статися в будь-який час між 1921 і 2025 роками.

У 30-роках ХХ ст. почалася «кардинальна фаза» в розумінні самої «глибинної зміни». Це було безпосередньо пов'язано з досягненнями у фізичній теорії (А. Ейнштейн «теорія відносності») та квантової механіці (Н. Бор, В. Гейзенберг, Е. Шредінгер). Зазначені досягнення, особливо відкриття потаємної сталості та квантування матерії, енергії, простору й часу, дали вченим усього світу нову впевненість у тому, що все наше фізичне оточення може бути точно змодельоване кількісним та якісним інструментарієм, надали можливість розуміння та уніфікації, які стають усе яскравіше, швидше та сильніше з кожним роком [8].

Як «кардинальну зміну» в колективному баченні акселерації в науково-технічній та непрофесійних групах Дж. Смарт як приклад наводить перше популярне протиостояння технічної сингулярності – науково-фантастичне оповідання Дж. В. Кембелла «Остання еволюція» (1932 рік), у якому комп'ютери набувають здатності конструювати копії, ще потужніші, ніж попередні. У 1931 році К. Гедель своєю теоремою про неповноту, можливо, доводить необхідність створення все більш складних обчислювальних систем, оскільки за умовами невизначеностей у кожній із них усередині вони потребують постійної ієрархізації.

Засновники сучасної обчислювальної техніки, зокрема А. Тьюринг і Дж. фон Нейман, досліджували ідеї постійного обчислювального прискорення та обчислювальної природи людини та вселенського розуму. Дж. Смарт припускає, що саме Дж. фон Нейман був першим, хто наприкінці 1940-х або на початку 1950-х років почав використовувати термін «сингулярність», щоб описати своє бачення «втечі» від обчислювальної прогресії.

У 1940-х роках А. Азімов та інші фантасти починають описувати штучний інтелект. Стають відомі «закони робототехніки», які А. Азімов сформулював разом із Дж. В. Кембеллом (1940 рік) У 1947 році французький дослідник Ф. Майер написав «Прискорення еволюційне» – есеї про еволюційний ритм та його квантову інтерпретацію. Роком пізніше французький історик Д. Галеві надрукував «Есе про прискорення історії», яке вплинуло на розуміння останньої деякими соціальними істориками. Крім того, у 1948 році К. Шеннон створив «Математичну історію комунікації», у якій вибудовує нову сферу знань – теорію інформації та нову модель світу, де всі можливості всіх комп'ютерів і можливостей зв'язку зводяться до ідеї «двоїчних цифр» або бітів. Після цього подвійне експоненціальне зростання потужності в цих унікальних фізичних системах стає наочним. Всесвіт починає розглядатися як «унітарна обчислювальна система». У 1956 році А. Азімов в оповіданні «Останнє розставання» розповідає як Всесвіт запропонував стати обчислювальною системою, що само організується й в рекурсивний спосіб відтворює себе, пермагає ентропію.

Початок засвоєння Космосу, виклики холодної війни стимулювали, на думку Дж. Смарт, нову хвилю популяризації нового мислення про майбутнє, нового розуміння акселераційних змін у наукових та інженерних співтовариствах. Г. Мур, спостерігаючи виробничі тенденції в створенні інтегральних схем, зробив у 1964 році спостереження, що щільність ланцюга подвоюється кожні 18–24

місяці й буде це продовжуватися в осяжному майбутньому («Закон Мура»).

С. Лем у «Сумі теології» описує конвергенцію людини та машини (1966 рік). А. Тойнбі розкриває акселерацію в історії людства, зокрема в релігії, але в меншій мірі, а також її двозначність у політичних формах та відсутність у мистецтві. Протягом того ж десятиріччя фізик Дж. А. Уїллер ввів термін «чорна діра», що визначає фінальну стадію прискорення досить масивних зірок – теоретичних об'єктів, подальша структура яких стає непроникною із загальної точки зору.

У 1970-х роках, згідно з розповіддю Дж. Смарт, ідея «акселераційної зміни» як постійна складова сучасного життя увійшла в суспільну свідомість разом зі «ф'ючерошоком» Е. Тофлера. У 1970 році «FM Esfandary» публікує серію коротких доступних і пристрасних праць технологічно-оптимістично налаштованих, у яких досліджувались особливості, що виникають у технологічних системах. Ці праці слугували створенню умов початку трансгуманістичних громадських рухів у 1980-х роках [8].

Водночас К. Саган публікує працю «Драconi Едему» (1977 рік), де демонструє постійне прискорення всезагальної історії розвитку, принаймні протягом останніх шести мільярдів літ. У лютому 1979 року широкої громадськості досягла ідея Г. Моравця, який вважав, що розумні машини є останнім кроком до революції самої природи життя. Враховуючи майбутню коеволюцію людини та комп'ютера, на думку науковця, ми швидко прямуємо до постбіологічної форми інтелекту. Ще через чотири роки фантаст В. Віндж висунув ідею еволюції самостійного прискорення комп'ютерного інтелекту, що може найближчим часом привести до сингулярності, яка може відбутися за межами нашого розуміння. У 1997 році французький економіст П. Гроу зазначив, що економічний розвиток суспільства із часів неоліту можна описати в термінах ієрархічної появи «домінуючих економік» (на кшталт Єгипту, Риму до США та Китаю). Усе рухається вперед за прискореним кризо/некризо зразком.

Далі Дж. Сمارт констатує, що настає період прискорення формування самих ідей майбутнього, що пов'язані з акселерацією, їх стрімке розповсюдження принаймні на Заході, де складається трансгуманістична свідомість та організації трансгуманістів. Уперше звертається увага на фрактальні структури еволюції цивілізацій. Відзначається те, що критичний час ієрархічних подій, які виникають у прискореному темпі, досягне глобальної фази змін (сингулярності) у 2050 +/- 10 років. У 2001 році Р. Курцвейл формулює «закон прискореної віддачі», який обґрунтовує ці ідеї. У 2005 році він створює сайт, що демонструє та пропагує ці актуальні спостереження.

Закінчує свою коротку історію Дж. Смарт описом основних сайтів, які діють у мережі, що допомагають користувачам дізнатися зміст основних та головних подій щодо акселерації еволюційного розвитку людства на сучасному рівні її розуміння. Сам Дж. Смарт визнає, що все це допомагає обізнаності людства щодо цього закону розвитку Універсуму та вважає, «що такі спостереження викликають реальний оптимізм щодо майбутнього» [8].

У 2014 році професор Єврейського університету в Єрусалимі Ю. Ной опублікував книгу «Коротка історія людства на івриті», яку зараз перекладено вже більш ніж на 30 мов [9].

У цій книзі він доводить, що злиття людини та машини буде «самим великим кроком у біологічній еволюції», що люди-кіборги десь через двісті років будуть настільки відмінні від сучасних людей, як ми відрізняємося зараз від шимпанзе, але ті технології будуть доступні лише багатіям, вони стануть жити вічно, а бідні будуть вмирати, соціальне розшарування лише зростатиме [9].

Безпосередньо нашої статті стосуються його думки щодо майбутнього релігії у зв'язку з такими радикальними змінами в суспільстві. Він каже, що люди стали домінувати над усіма видами за рахунок здібності створювати «вигадки», які здатні об'єднувати суспільство (релігія, гроші, основні права людини): «Бог є дуже важливим, без релігійного міфу не можна створити суспільство. Релігія – це грандіозний винахід людства. Поки люди вірять, вони будуть поклатися на Богів, а тому більше керовані. В останні декілька століть люди стали більш могутніми та їм вже не потрібна опора на Бога – лише на технології» [9].

Якщо наводити протилежні думки щодо ролі релігійного сприйняття світу в суспільстві, що зараз так стрімко рухається вперед, принаймні в технологічній сфері, то десь на адекватному рівні на трансгуманістичне бачення майбутнього відповідають деякі сучасні теорії, які може представити відомий філософ М. Епштейн. Так, він наполягає, що новий теологічний напрям технотеїзм (technotheism) – це уявлення про те, що стрімкіший розвиток техніки та зростання влади людини над силами природи не спростує, а підтверджує його створеність вищим розумом. Оскільки людина завдяки завітним інформаційним та генетичним технологіям у змозі проектувати та створювати нову віртуальну й біологічну реальність, зростають шанси на те, що й реальність фізичного світу, яка навкруги нас, також є створеною надінженером чи наддизайнером [10].

У нього є і більш конкретні уявлення про подальшу долю сучасних релігійних організацій, зокрема про поступове зближення монотеїстичних релігій та їх конвергенції в кінці часів. Розвиток монотеїзму (духовний, обрядовий, інтелектуальний) у напрямі до єдиного Бога веде до зближення з іншими формами єдинобожжя. У такий спосіб монотеїзм стає «теомонізмом» сходженням усіх форм єдинобожжя в єдності самого Бога» [10].

Наведені матеріали дають можливість зробити декілька висновків, а саме:

– Трансгуманістичні уявлення про наслідки сучасної технології біологічної та суспільної акселерації мають відношення практично до всіх аспектів сучасного суспільного розвитку взагалі та релігійного життя зокрема, принаймні до вірувань, доктрин та організацій.

– Безумовно, огляди трансгуманістів мають есхатологічний вимір – кінець людства, людини, безсмертя та таке інше.

За існуючих думок трансгуманістів щодо ролі релігії як перепони на шляху людей до «транслюдини» деякі їх висловлювання набувають у суспільній свідомості рис «новітньої релігії». Останнє свідчить про амбівалентне сприйняття цього вчення в сучасному соціумі, що, на наш погляд, є лише одним із проявів «амбівалентності» нашої суспільства, яка породжена, мабуть, і загальним прискоренням (акселерацією) його розвитку.

Література

1. Никитченко О.Е. Акселерація як конвергентний процес в сучасному релігійному житті (медико-психологічний та демографічний аспекти) / О.Е. Никитченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Історія. Філософія. Політологія». – Вип. № 7. – О. : Фенікс, 2014. – 210 с.
2. Лядський І.К. Трансгуманізм, як актуальний напрям сучасного світогляду / І.К. Лядський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://transhumanism-russia.ru/content/view/665/110/>.
3. Transhumanism and Religion Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://papers.aarweb.org/content/transhumanism-and-religion-group>.
4. Батраченко І.Г. Трансформація у постлюдину як потенційний вектор розвитку елітарноорієнтованих

життєвих домагань сучасної молоді / І.Г. Батраченко, Т.Ю. Мозгова // Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм: матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції (Суми, 19–20 квітня 2013 року) / редкол. проф. Є.О. Лебідь, доц. А.Є. Лебідь. – Суми: Вид-во СумДУ, 2013. – 97 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://confifsk.sumdu.edu.ua/files/sbornik.pdf>.

5. Гуменніков І.М. Актуальні тенденції альтернативних моделей майбутнього суспільства / І.М. Гуменніков / Мультиверсум. – К.: Центр духовної культури, 2004. – № 42. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_42/Gumennikov.htm.

6. Півненко А.В. Виклики соціальної еволюції на зламі епох: якою має бути відповідь Homo sapiens на очікувану Сингулярність? / А.В. Півненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://samolit.com/books/4689>.

7. Назаретян А.П. Нелинейное будущее. Мегаисторические, синергетические и культурно-психологические предпосылки глобального прогнозирования / А.П. Назаретян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.socionauki.ru/news/151680>.

8. A Brief History of Intellectual Discussion of Accelerating Change Accelerating Universal Phases of Physical-Computational Change? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.accelerationwatch.com/history_brief.html.

9. Юваль Ной Харари. «Sapiens: Краткая история человечества» / Юваль Ной Харари [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esquire.ru/yuval-harari>.

10. Эпштейн М. Религия после атеизма. Новые возможности теологии / М. Эпштейн. – М.: АСТ-Пресс Книга, 2013. – 416 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.labirint.ru/books/398379/>

Анотація

Никитченко О. Е. Акселерація як конвергентний процес у сучасному релігійному житті (трансгуманістичний вимір). – Стаття.

У статті розглянуто ідею акселераційних змін у сучасному релігійному житті, основні ідеї трансгуманізму про майбутнє релігії, транслюдини, есхатології.

Ключові слова: акселерація, трансгуманізм, есхатологія, релігія.

Аннотация

Никитченко Е. Э. Акселерация как конвергентный процесс в современной религиозной жизни (трансгуманитарное измерение). – Статья.

В статье рассмотрена идея акселерационных изменений в современной религиозной жизни, основные идеи трансгуманизма о будущем религии, трансчеловека, эсхатологии.

Ключевые слова: акселерация, трансгуманизм, эсхатология, религия.

Summary

Nykytchenko O. E. Acceleration as a convergent process in modern religious life (transhumanistic dimension). – Article.

In article the idea of accelerating changes in modern religious life, the main ideas of transhumanity about the future of religion, the transhuman an eschatology is considered.

Key words: acceleration, transhumanity, eschatology, religion.